

การเฝ้าระวังโรคโดยใช้หลักการทางระบาดวิทยา

Epidemiologic Aspects of Infectious Diseases

ความหมายของการเฝ้าระวังโรค

- การเฝ้าสังเกตอย่างต่อเนื่องเกี่ยวกับการกระจายและแนวโน้มของอุบัติการณ์ของโรค โดยมีการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ การวิเคราะห์ข้อมูลและการประเมินรายงานการป่วยและการตาย รวมทั้งข้อมูลที่สำคัญอื่น ๆ และกระจายข่าวสารไปให้ผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง
- องค์การอนามัยโลก พ.ศ. 2511 ในการประชุมสมัชชาอนามัยโลกครั้งที่ 21 ในความหมายว่า การเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบและการใช้ข้อมูลข่าวสารทางระบาดวิทยาสำหรับการวางแผน การดำเนินการ และการประเมินเกี่ยวกับการป้องกันโรค

Epidemiological surveillance

- มีความหมายกว้างกว่าการเฝ้าระวังโรค โดยครอบคลุมการเฝ้าระวังในกรณีที่ไม่ใช่โรคด้วย เช่น การเฝ้าระวังการเปลี่ยนแปลงทางชีวภาพของร่างกาย การเจริญเติบโตและภาวะโภชนาการของเด็ก ปัจจัยสิ่งแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของประชาชน โดยใช้หลัก บุคคล เวลา และ สถานที่

วัตถุประสงค์และจุดมุ่งหมายของการเฝ้าระวัง

1. เพื่อทราบถึงการเปลี่ยนแปลงของการเกิดโรคภัยไข้เจ็บและการระบาดของโรคได้ทัน่วงที จะได้ดำเนินการสืบสวนสอบสวนสาเหตุ และวางมาตรการในการป้องกันและควบคุม
2. เพื่อทราบถึงการกระจายของโรคและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของโรคภัยไข้เจ็บในชุมชน
3. เพื่อทราบถึงภาวะเสี่ยงต่อการเกิดโรคของประชาชน เช่นการเฝ้าระวังอัตราครอบคลุม การได้รับวัคซีนของประชากร การศึกษาระดับภูมิคุ้มกันโรค
4. เพื่อทราบถึงประชากรที่เสี่ยงต่อการเกิดโรค กำหนดเขตที่มีความเสี่ยงต่อการเกิดโรคสูง
5. เพื่อทราบถึงการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกี่ยวกับวิถีการดำรงชีพ (life style) พฤติกรรมอนามัย สิ่งแวดล้อม แผลงหรือพาหะนำโรค ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของการเกิดโรคในชุมชน

ประโยชน์ของการเฝ้าระวัง

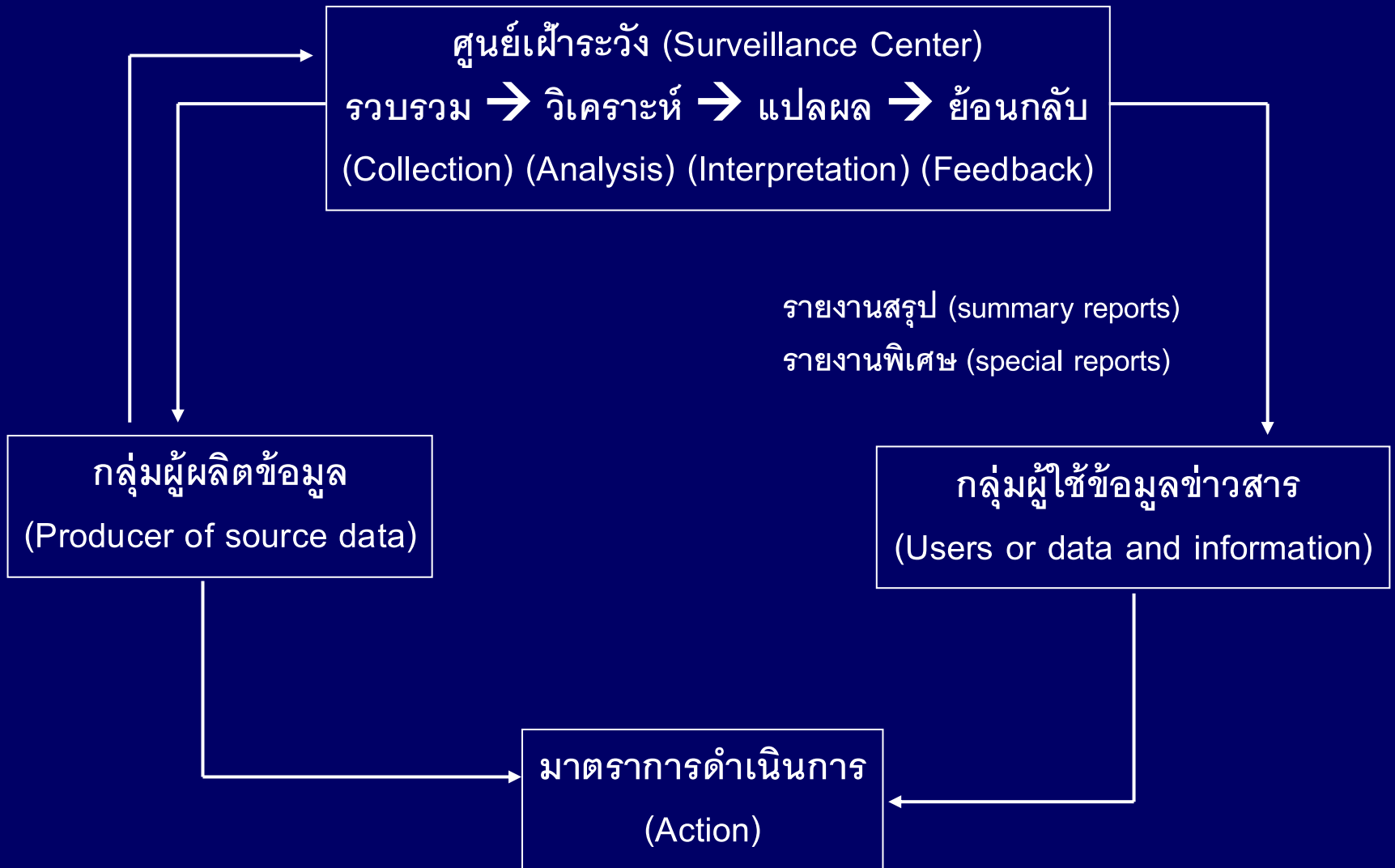
- ตรวจพบปัญหาโรคภัยไข้เจ็บได้ทันท่วงที และช่วยบอกลำดับความสำคัญของปัญหา
- ได้ข้อมูลในการวางแผนงานอนามัยและคาดคะเนความต้องการด้านอนามัยในอนาคต
- ข้อมูลการเฝ้าระวังเป็นแนวทางในการป้องกันและควบคุมโรค
- ข้อมูลการเฝ้าระวังเป็นแนวทางในการประเมินผลการป้องกัน และควบคุมโรคและโปรแกรมแทรกแซงทางสุขภาพอนามัยอื่น ๆ
- เป็นแนวทางในการรักษาพยาบาล ค้นหาสาเหตุของโรคและสาเหตุการระบาดของโรค

แนวคิดเกี่ยวกับการเฝ้าระวังโรค

การเฝ้าระวังโรค หรือการเฝ้าระวังทางระบาดวิทยาจะต้องมีการติดตามเฝ้าสังเกตลักษณะการเกิดโรค และภัยอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของประชากร อย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง ประกอบด้วยกิจกรรมหลัก 3 ประการ คือ

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ
2. การวิเคราะห์ข้อมูลและการแปลผล
3. การกระจายข้อมูลข่าวสารให้ผู้เกี่ยวข้องได้ทราบและนำไปใช้ประโยชน์

Surveillance System

วิธีดำเนินงานเฝ้าระวัง

1. การเฝ้าระวังเชิงรุก (Active Surveillance) เป็นการเฝ้าระวังโดยผู้ศึกษาหรือผู้รวบรวมข้อมูลเข้าไปติดตามค้นหาโรคหรือปัญหาที่ทำการเฝ้าระวังอย่างใกล้ชิดตลอดเวลา เมื่อพบโรคหรือปัญหาที่ทำการเฝ้าระวัง ก็ทำการบันทึกเก็บข้อมูลทันที การเฝ้าระวังแบบนี้ได้ข้อมูลค่อนข้างครบถ้วน
2. การเฝ้าระวังเชิงรับ (Passive surveillance) เป็นการเฝ้าระวังโดยการกำหนดในผู้บริการตามสถานบริการสาธารณสุขเมื่อพบโรคหรือปัญหาที่อยู่ในข่ายการเฝ้าระวังให้ทำการบันทึกตามบัตรรายงาน แล้วรวบรวมส่งหน่วยงานที่รับผิดชอบ การเฝ้าระวังแบบนี้มักได้ข้อมูลไม่ครบถ้วน ผู้รับผิดชอบต้องคอยตรวจสอบคุณภาพของข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินงานเฝ้าระวังทางระบาดวิทยาในระดับจังหวัดประกอบด้วย

1. บัตรรายงานผู้ป่วย (รง.506) เป็นแบบรายงานที่ใช้บันทึกผู้ป่วยใหม่ด้วยโรคที่อยู่ในข่ายงานเฝ้าระวัง
2. บัตรเปลี่ยนแปลงรายงานผู้ป่วย (รง.507) เป็นแบบรายงานที่ใช้เปลี่ยนแปลงโรคที่รายงาน ภายหลังจากได้รับผลการชันสูตร ยืนยันว่าเป็นโรคอื่น และยังสามารถใช้แก้ไขข้อมูลอื่นๆ ที่ไม่ถูกต้องได้
3. ทะเบียนออกเลขที่บัตรรายงานผู้ป่วย (E.0) ช่วยทำให้ทราบปริมาณของบัตรรายงานโรคที่รายงาน วันที่ส่ง รง. 506
4. ทะเบียนผู้ป่วยแยกตามชนิดของโรค (E.1) ใช้เป็นเครื่องมือการเรียบเรียงข้อมูลการเฝ้าระวังโรค

เครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินงานเฝ้าระวังทางระบาดวิทยาในระดับจังหวัดประกอบด้วย

5. ทะเบียนผู้ป่วยเป็นรายวันในแต่ละเดือนแยกตามชนิดของโรค (Dr) ช่วยบอกการเปลี่ยนแปลงของจำนวนผู้ป่วยในแต่ละพื้นที่ได้ทันที ช่วยในการค้นหาการระบาดของโรคได้
6. ทะเบียนผู้ป่วยเป็นรายเดือนและอำเภอ แยกตามชนิดโรค (E.2) ใช้เรียบเรียงข้อมูล จำนวนผู้ป่วยตามสถานที่เริ่มป่วยของแต่ละเดือนในรอบ 1 ปี
7. ทะเบียนผู้ป่วยเป็นรายเดือน ตามกลุ่มอายุและเพศแยกตามชนิดโรค (E.3) ช่วยบอกลักษณะการกระจายปัญหาในกลุ่มอายุต่าง ๆ และเพศ

เครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินงานเฝ้าระวังทางระบาดวิทยาในระดับจังหวัดประกอบด้วย

8. รายงานสถานการณ์ของโรคประจำสัปดาห์ ตามวันรับรักษาผู้ป่วย (E.4) ใช้เรียบเรียงข้อมูล จำนวนผู้ป่วยตามวันรับการรักษาในรอบหนึ่งสัปดาห์ ประกอบด้วยโรคต่างๆ ตามข่ายการเฝ้าระวังโรค
9. รายงานการปฏิบัติงานประจำเดือน (E.7)
10. ทะเบียนรับบัตร รง.506 ของงานระบาดวิทยาจังหวัด เป็นรายวัน (E.8)
11. ทะเบียนรับบัตร รง.506 และบัตร รง.507 ของงานระบาดวิทยา เป็นรายเดือน (E.8.1)
12. แบบบันทึกกิจกรรมการใช้ประโยชน์ข้อมูลข่าวสารทางระบาดวิทยา (E.9)

รายงานย้อนกลับ (Feedback) จากกองระบาดวิทยา

1. รายงานประจำวัน (เฉพาะบางโรคและบางคราวที่มีการระบาด)
2. รายงานการเฝ้าระวังโรคประจำสัปดาห์
3. รายงานการเฝ้าระวังโรคประจำเดือน
4. รายงานการเฝ้าระวังโรคประจำปี

ขอบเขตของการเฝ้าระวัง

การเฝ้าระวังทางระบาดวิทยา (Epidemiological surveillance) เป็นการติดตามเฝ้าสังเกตอย่างต่อเนื่องให้ทันต่อเนืองให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโรคติดเชื้อ และโรคไร้เชื้อตลอดจนปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเกิดโรคหรือมีผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยประชาชน ขอบเขตการเฝ้าระวังครอบคลุมทั้งภาวะที่เป็นโรคและไม่เป็นโรค ขอบเขตที่สำคัญของการเฝ้าระวัง ประกอบด้วย การเฝ้าระวัง การป่วย การตาย การระบาด ฯลฯ

1. การเฝ้าระวังการป่วย (Morbidity)

การเฝ้าระวังการป่วยได้จากรายงานการป่วยซึ่งเป็น
รายงานจากสถานบริการสาธารณสุข และโรงพยาบาล
ต่างๆ โดยแพทย์และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขเป็นผู้ให้
การวินิจฉัยจากประวัติการตรวจร่างกาย และผล
การชันสูตรโรค เป็นข้อมูลที่ทำให้เห็นภาพการ
กระจายของโรค และแนวโน้มของโรค ทั้งโรคไร้เชื้อ
และโรคติดเชื้อ

2. การเฝ้าระวังการตาย (Mortality)

การเฝ้าระวังการตาย ได้จากใบมรณบัตรซึ่งตามกฎหมายบังคับให้แจ้งการตาย ภายใน 24 ชั่วโมง ต่อนายทะเบียนท้องถิ่น ซึ่งไม่ใช่แพทย์ ทำให้มีปัญหาเกี่ยวกับมาตรฐานการวินิจฉัยที่ไม่เหมือนกัน

ในหลายประเทศให้แพทย์เป็นผู้วินิจฉัยลงความเห็น เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการลงรหัสตามบัญชีการจำแนกโรคสากล (International classification of diseases) ทำให้สามารถมีการเปรียบเทียบการตายภายในประเทศ และระหว่างประเทศได้ ในโรคที่มีอัตราป่วยตายสูง ระยะเวลาเริ่มป่วยถึงตายสั้น เช่น โรคพิษสุนัขบ้า โรคมะเร็งบางชนิด สถิติการตายจะใกล้เคียงกับการป่วย

3.การเฝ้าระวังการระบาด (Outbreaks)

การระบาดของโรคหมายถึง การที่มีโรคเกิดขึ้นจำนวนมากผิดปกติ
แหล่งรายงานการระบาดอาจเป็นหน่วยงานทางการแพทย์
และสาธารณสุข เช่น สถานีอนามัย โรงพยาบาล หน่วยงาน
งานชัยสูตรสาธารณสุข และหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
ระบบการเฝ้าระวังโรคที่ดีสามารถพยากรณ์การเกิดการระบาดของ
โรคได้ ทำให้มีการสืบสวนสอบสวนของโรค ทำให้ทราบ
ขอบเขตความรุนแรงของการระบาด สาเหตุของการระบาด
เพื่อควบคุมการระบาด ไม่ให้กระจายต่อไป และป้องกัน
ไม่ให้เกิดการระบาดครั้งต่อไป

4. การเฝ้าระวังการใช้วัคซีน ซีรัม หรือยา (Vaccine, serum and drug utilization)

วัคซีน ซีรัม ยา มาตรการในการวินิจฉัย รักษา และป้องกันต่าง ๆ
ควรมีมาตรการในการเฝ้าระวัง เพื่อนำข้อมูลมาใช้ประโยชน์
ในการวางแผนงานอนามัย การเฝ้าระวังการใช้วัคซีน
โดยเฉพาะอัตราการครอบคลุม ประสิทธิภาพของวัคซีน และ
ผลข้างเคียงของวัคซีน มีความจำเป็นในระยะเริ่มแรกของ
โครงการการรณรงค์การฉีดวัคซีนป้องกันโรค หรือระยะที่มี
การนำวัคซีนใหม่เข้ามาใช้ในชุมชน

ควรมีการบันทึกชนิดของวัคซีน แหล่งผลิตวัคซีน และวันที่ผลิต
และสำรวจระดับภูมิคุ้มกันในชุมชนเป็นระยะ ๆ

ควรมีการบันทึกผลข้างเคียงของยา และความต้านทานยา
ปฏิชีวนะของเชื้อ

5. การเฝ้าระวังปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเกิดโรค (Disease determinants)

การเฝ้าระวังปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่มีอิทธิพลต่อการเกิดโรคในร่างกายมนุษย์ ทำให้สามารถหาประชากรที่มีภาวะเสี่ยงต่อการเกิดโรค เช่น การเฝ้าระวังการเจริญเติบโต และพัฒนาการของเด็ก การเฝ้าระวังทางโภชนาการ การเฝ้าระวังการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอนามัย ของประชากรโดยเฉพาะการสูบบุหรี่ การดื่มเหล้า การเสพยากระตุ้นประสาท การเฝ้าระวังการระบาดของไข้หวัดใหญ่ การดื้อยาปฏิชีวนะ

สรุป

การเฝ้าระวังโรค เป็นการติดตามเฝ้าสังเกตอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง เกี่ยวกับการกระจายและแนวโน้มของอุบัติการณ์ของโรค และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเกิดโรค การเปลี่ยนแปลงทางชีวภาพของเชื้อโรค เพื่อนำไปสู่มาตรการสืบสวนสอบสวนและควบคุมโรคอย่างมีประสิทธิภาพ

การเฝ้าระวังโรคต้องมีการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างมีระบบ การวิเคราะห์ข้อมูลข่าวสารให้ผู้เกี่ยวข้องทราบ และนำไปใช้ประโยชน์ วิธีการเฝ้าระวังสามารถทำได้ในรูปแบบการเฝ้าระวังเชิงรุกและเชิงรับ

Reference

- ไพบุลย์ โล่หิ์สุนทร ระบาดวิทยา ภาควิชาเวชศาสตร์ป้องกัน คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2540
- Annette Bachand, Introduction to Epidemiology: Colorado State University, Department of Environmental Health
- Leslie Gross Portney and Mary P. Watkins (2000). Foundations of Clinical Research: Applications to Practice. Prentice-Hall, Inc. New Jersey, USA